

Dienes Dénes

Dr. Koncz Sándor, a mindennapi igehirdető

[Bojtor István nagytiszteletű úr, történész, író a személyes élményeket és a történeti kutatásokat kapcsolta össze. KS nem lett püspök, de fénylik, mint a csillagok...]

Dr. Dienes Dénes professzor úr – Édesapám utódja –, „Miként a csillagok...” címmel jelentetett meg egy kötetet Koncz Sándorról „Az igazak pedig fénylenek, miként a csillagok” bibliai igével. Említettem, hogy kommentárok is elhangzottak a hivatkozott konferencián. Bojtor nagytiszteletű úr emlékei szerint Koncz Sándor az ötvenes évek elején azt mondta, hogy mivel a német nyelvet tilos tanítani, tanítsuk akkor a keletnémet nyelvet. Azt javasolta, hogy Sárospatakon legyen orosz internátus. A hatóságok meg úgy vélték, hogy gúnyolódik. Azt mondta, dehogy gúnyolódom, a két világháború között itt Harsányi Istvánnal, Újszászy Kálmánnal és másokkal nagy Dosztojevszkij-kultusznak örvendtünk. A teológusok olvasták Tolsztojt, Csehovot és a modern orosz irodalmat.

Alsóvadásról tanulmányok, regények, anekdoták, gyönyörűségek sorozatát lehet elmondani. Én ott nagyon boldog gyermek voltam. 2013-ban jelent meg a Zempléni Múzsában Koncz Sándor 1982-ben, Budapesten elmondott előadása: „Felvillantások Alsóvadásról”. (XIII. évf., 2. szám). Az alsóvadászi beiktatásáról korábban megjelent (éppen a Napút folyóiratban) egy szociográfia ilyen címmel: „Két szekér egy vendéggel jött meg”.

Vadászról két szekér ment a szikszói állomásra, a beiktatásra várt vendégekért. Ők elnézték a dátumot és nem érkeztek meg. Így hát két szekér egy vendéggel jött meg...

Az ítélet: azt mondta az akkori püspök, arra ítélnék, hogy falun légy pap. Erre ő azt mondta: „Püspök úr, hát ez a legnagyobb kitüntetés, Alsóvadászon szolgálni.” Hajnalban kapált, olvasott majd foglalkozott a gyülekezettel. Még sok-sok mindent lehetne és tudnánk erről mesélni, ám erre a leghivatottabb természetesen Dr. Dienes Dénes professzor úr, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek igazgatója. KG]

Azzal kezdem előadásomat, amit Koncz Sándor fogalmazott meg a Szabó Zoltánról alkotott munkája bevezetőjeként: előadásom szubjektív lesz, de ez semmit nem változtat az objektív valóságon.

Az tehát a feladatom, hogy arról beszéljek, amit ez a cím magába sűrít, Koncz Sándor, a mindennapi igehirdető. Ha ezen azt értjük – és én azt értettem –, hogy Alsóvadászon miként volt ő igehirdető, akkor föltétlenül meg kell azt jegyeznünk, hogy nem gyülekezeti lelkipásztornak készült. Úgy is fogalmazhatnánk – talán így autentikusabb –, hogy nem gyülekezeti lelkipásztornak készítették. Tanulmányainak egy határozott pontján, amikor egyértelműen kiderült az ő különleges képessége, felkészültsége, tehetsége,

a tanárai és azok, akik bábáskodtak az ő pályája kezdetén, egyértelműen valamilyen közegyházi szolgálatra szánták őt. Hosszabb távon nyilvánvalóan itt Sárospatakon már az körvonalazódott, amikor szervezték az ő külföldi tanulmányútjait, hogy majd a katedra vár rá, hiszen igen alkalmas a teológiai tanárságra. Nem gyülekezeti igehirdetőnek készült tehát, annak ellenére, hogy rendszeresen prédikált a különféle közegyházi beosztásaiban, vagy azokban a helyzetekben, ahova éppen – és igen sokrétű volt ez – az anyaszentegyház őt állította. Lehette tehát elemezni az írásban fennmaradt igehirdetéseit. Én mégsem ezt teszem, hanem igyekszem értelmezni azt, amit ő alsóvadászi lelkipásztori tisztségben gyakorlati igehirdetésként megvalósított.

Utalnom kell az alsóvadászi körülményekre, arra a sajátos helyzetre, amit Ő, amikor megérkezett Alsóvadászra, ott talált, először helyettes lelkipásztorként, aztán pedig megválasztott és beiktatott lelkipásztorként. Legelső lépésként feltérképezte a gyülekezetet. Egyrészt voltak már nyilvánvalóan bizonyos falusi tapasztalatai, gyermekkori élményei, ugyanakkor Sárospatakon megtanulta faluszeminaristaként, hogy nagyon fontos a gyülekezetismeret, a gyülekezetrajz. Nagyon alaposan tanulmányozta a gyülekezetet, annak múltját és szociográfiai valóságát, valamint a szociológiai helyzetét. Ezt egyébként le is írta. Tehát a pataki faluszemináriumi háttérrel közelített a gyülekezetismerethez. És ez volt az alapállása – hiszen ő sohasem spontán cselekedett, hanem mindent tervszerűen tett –, amikor eltervezte az alsóvadászi lelkipásztorságát és abban az igehirdetői helyzetét, igehirdetői szerepét. Alapvetően meg kell, hogy állapítsam,

amit 1995-ben, „Az Isten országa kincs” c. szerény kötetben – melyben néhány Alsóvadászon fellelt prédikációját tettem közzé –, annak előszavában már megjegyeztem, hogy tudniillik Koncz Sándor és a gyülekezet kapcsolatában, a gyülekezethez való viszonyában fő jellemző vonás az volt, hogy a gyülekezetét ismerte, és a gyülekezetét szerette. És ez a két szempont egyformán hangsúlyos és együtt hangsúlyos. Gyülekezetét ismerte, és a gyülekezetét szerette. Gyülekezetét ismerte, annak minden problémájával együtt, annak minden hibájával együtt, és minden nyomorúságával együtt. Jól ismerte; tehát alaposan és elfogulatlanul ismerte. És ezt a gyülekezetet szerette az erényeivel együtt, a hibáival együtt, a sikereivel együtt és a nyomorúságaival együtt. Persze, azokban az időkben – az '50-es években vagyunk –, inkább a nyomorúságok voltak hangsúlyosak, amikor ő megérkezett. Erről röviden beszélnem kell.

Az alsóvadászi gyülekezet jelentős múltú és gazdag egyházközség volt, több mint 300 hold földdel rendelkezett, ezért egykor nagyon gazdagon tudta javadalmazni a lelkipásztorát, a tanítóit. Az elődnek, Makay Kálmán lelkipásztornak 60 hold föld javadalma volt. Jellemző a helyzetre és a rendszer ellentmondásosságára, hogy ez a gyülekezet tulajdona volt, amit természetesen államosítottak. Tudjuk, hogy hivatalosan felajánlották az ingatlanokat a presbitériumok, ennek ellenére Makay Kálmánt kulákká nyilvánították. Miután kulákká nyilvánították, s a téesz kisajátította az egyházi földeket, ezekkel együtt az egyházközségi magtárt is, ami a parókia udvarán volt, és beköltöztették oda a juhászatot. Hosszú-hosszú küzdelem árán sikerült a juhokat onnan eltá-

volítani úgy, hogy Koncz Sándor egy gazdasági tanulmányt írt arról, hogy mennyi tejet vesztenek a juhok, míg a legelőről behajtják a nyáját a parókia udvarára. Ellenben, ha otthagyják a legelő szélén épült akolban, akkor sokkal több tejet adnak a juhok. Ezt ő benyújtotta először a járásra, onnan továbbküldték a megyére, visszaigazolták, hogy milyen igaza van. Ennél fogva eltávolították a lelkeszlakás udvaráról a juhnyáját. Ezek után gyönyörűen rendbe tette az udvart. Ez végigkövethető, hiszen ő mint hivatalvezető lelkipásztor is rendkívül precíz volt. Még azokat a nyugtákat is iktatta, eltette, amelyek arról szólnak, hogy hány málnatövet rendelt vagy milyen gyümölcsfa csemetéket hozatott. Majd sajátkezű munkájával és a gyülekezet segítségével parkosította az udvart, és szakszerűen, gazdasági tekintetben is rendbe tette a parókia kertjét. Ebből következett azután, hogy később megakarták választani téeszelnöknek. (Erről itt nem beszélek, mert nem ez a feladatom, bár nagyon izgalmas ügy volt ez, és tipikusan kelet-európai lelkeszkarrier lett volna, ha megvalósul.)

Térjünk vissza közelebbi témánkhöz. Tehát ezt a gyülekezetet szerette, amely ilyen terheket hordozott, és nem ilyen nyomorúságokban járt, és nem azt kezdte el munkálni, hogy innen minél hamarabb elmeneküljön.

A gyülekezet helyzetéről azt is tudnunk kell, hogy Alsóvadász egy tisztas paraszti közösség volt. Főleg középparaszti rétegből tevődött össze a község. Ezért kulák falunak nyilvánították, és büntetésül ide deportáltak „társadalomellenes elemeket”. Többek között egy római katolikus tábori püspököt, egy magyar grófit, kigazda országgyűlési képviselőt stb. stb. Koncz Sándor a református deportáltakal is lelkigondozói kapcsolatot épített ki, őket is a gyülekezet részeként kezelte.

latot épített ki, őket is a gyülekezet részeként kezelte.

Másik nagyon fontos kérdés a gyülekezetrajz és a gyülekezetismeret mellett, hogy ez a gyülekezetismeret nem pusztán általános gyülekezeti ismeret, tehát egyfajta egyház-szociológiai ismeret vagy egyháztörténeti ismeret, hanem személyes ismeret volt. Olyannyira, hogy például minden aszszonynak tudta a leánykori nevét, ami persze az ő kiváló memóriáját is jelzi.. Így azonosította legtöbbször a férfiakat is: „Kovács Károly? Igen, a felesége Giczey Julianna.” Ez egy különös kapcsolódási pont volt közte és a gyülekezet között, ami a gyülekezetnek az önbecsülését erősítette. A mindenkit ismerni és mindenkit személyesen számon tartani lelkipásztori magatartásnak számos nagyon érdekes következménye volt a gyülekezeti életben. Ránézett a gyülekezetre vasárnap a szószékről, és egy pillanat alatt fölmérte, hogy ki hiányzik. Édesanyám mesélte, hogy amikor egyik vasárnap nem volt templomban, ami nagyon ritkán fordult elő az életében, Koncz Sándor már úgy kedden megkereste (illetve úgy szervezte a dolgokat, hogy találkozzanak.) És azt mondta neki: „Margit, nem tudtam, hogy vasárnap beteg volt.” Erre nem az volt a válasz – mert ez egy feladott labda volt, ugye – hogy „ó, tényleg, egy kicsit gyengélkedtem”, hanem az volt az autentikus felelet, hogy „ a következő vasárnap ott leszek, nagytiszteletű úr.” „Várjuk szeretettel, Margit.” Apróság, talán sok tekintetben huszadrangúnak tűnik, de amikor még én voltam ott, a '90-es évek elején is emlegették az öregek, az idősek, hogy soha nem lehetett megelőzni őt a köszönésben. Még a gyerekeknek is előre köszönt. Ez egy különös lelkipásztori tekintély kölcsönzött neki, amire ő természet-

tesen tudatosan, de nem öncélúan törekedett, hogy a gyülekezet önbecsülését ezzel is erősítse. Tehát nem azt a fajta lelkipásztori tekintélyt építette, ahol a lelkész a maga klerikális helyzetből lefelé néz a gyülekezetre, hanem partnere volt a gyülekezet, és partnere volt a gyülekezeti tag, még lelkigondozói viszonylatban is.

Tekintélyre törekvésének mélyén egy érdekes elgondolás húzódott meg, amelyről én egy szóbeli közlésből tudok, de lehet, hogy le is írta ő valahol ezt a fajta nagyon sajátos összefüggést. Az volt a kérdés, hogy milyen a magyar parasztnak – és ezt a kifejezést természetesen ő szociológiai értelemben használta; köztudott ugyanis, hogy a magyar reformátuságnak csak nagyon szűk rétege volt polgári származású, és inkább paraszti közösségből tevődött össze a múltban –, tehát milyen a magyar parasztnak és a papjának a viszonya. Két lehetőség van: vagy büszke a papjára, vagy szégyelli a papját. Miért szégyelli a papját, és miért büszke a papjára? Ha szégyelli, akkor önmagát szégyelli benne. Ha büszke rá, akkor önmagára büszke. Ezért kell a lelkipásztori tekintélyt helyesen és jól építeni, hogy lehessen büszke önmagára a magyar református ember. Amikor a papjára büszke, akkor lényegében önmagára büszke. A közösségépítésnek egy nagyon sajátos megközelítési szempontja ez. A lelkipásztori tekintély nem elzárta őt a gyülekezettől, hanem a lehető legközelebbi kapcsolatba hozta a gyülekezet tagjaival.

Még egy nagyon fontos szempontot kell kiemelni, ezt egyébként később, a '80-as években tartott előadásában, a borsodi lelkészértekezleten hallottam tőle ismételtén, hangsúlyosan, de az iratainak a tanulmányozása során is újra és újra előbukkan ez a

szempont. Ismerjük azt az aforizmat, hogy nem látszani kell, hanem lenni. Ő ezt megfordította. Azzal érvelt, hogy olyan történelmi helyzetben vagyunk a bolsevizmusban – különösen, ugye, az '50-es évek, '60-as évek elejére értendő ez –, amikor nem elég lenni, hanem látszani is kell. Erre ő minden alkalmat megragadott. Például a községben minden egyes ún. társadalmi eseményen, társadalmi ünnepségen megjelent. A szervezett értekezleteken, nemcsak a lelkipásztori gyűléseken, hanem az egyházügyi hivatal által szervezett békegyűléseken is mindig ott volt, és mindig felszólt. Ismerjük az egyházügyi előadónak a levelét, amit a budapesti központnak írt, s amelyben arról panaszkodik, hogy Koncz Sándor mindig megjelenik ezeken a békegyűléseken, és mindig, kéretlenül is – tudniillik az ilyen eseményeken kijelölt, felkért hozzászólók voltak, akik a vonalas beszédek elmondták – hozzászól, és a tervezettől eltérő irányba viszi a dolgok menetét, és ezzel megzavarja a gyűléseket. Az előadó arról is beszámol levelében, hogy az utóbbi időben már nem küldtek neki meghívót, ennek ellenére megjelent, és ennek ellenére hozzászól. Ugy, ahogy ezt Bojtor nagytiszteletű úr jellemezte. Egy helyi történetet is elmondok. Hatalmas hóesés, téli szombat esti istentisztelet, amikor megjelenik Soós bácsi, a harangozó, és kérdi, hogy hát harangozzunk-e, tisztelendő úr, mert derékig ér a hó. Hát, Soós bácsi, azért csak harangozzunk, hiszen hirdettük vasárnap a szombat esti istentiszteletet. Harangoztak, és a hatalmas hó ellenére 14-en megjelentek. Majd az istentiszteletet követően elment egy községi gyűlésre, ahova kapott persze mint lelkipásztor meghívót, és ahol a megyei tanácsnak a küldötte

tartott előadást. Történetesen arról beszélt, hogy a szocializmus építése közben milyen eredményeket értek el az egyházi propaganda leküzdésében. Sorolta is a konkrétumokat, amelyek azt jelzik, hogy a vallásosság jelentősen visszaszorult. Mire természetesen Koncz Sándor hozzászólt, és a következőt mondta: „Kedves előadó úr, látja, milyen hatalmas hó esett, harangoztunk, mégis eljöttek 14-en a templomba. Most itt vagyunk a tanácsházán egy szervezett gyűlésen, itt van az előadó úr, itt van a párttitkár, itt van a tanácselnök, itt van a tanácsstítkár, itt van a téeszelnök és itt vagyok én. Hatan. 14 és 6. Még ezt a harcot folytatniuk kell.” Alsóvadászon akkor 1200 reformátusból 500-an úrvacsoráztak húsvétkor vagy karácsonykor. Tehát ez még egy másik világ volt. Egyébként Koncz Sándor alapvető tételként hangsúlyozta hivatalos körökben is: „nem az a tételünk, hogy az egyházban a szocializmust építsük, hanem, hogy a szocializmusban az egyházat építsük”. Természetesen ezekhez a tételekhez ő következetesen ragaszkodott, s többek között ezért is nem lehetett belőle egyházkormányzó.

Amikor Koncz Sándor értékelt a gyülekezetnek a helyzetét, mint barthiánus teológus (Karl Barth teológiája nagy hatással volt rá) természetesen az igehirdetés szempontjából is értékelt. Barth álláspontja szerint minden az igehirdetésért van a gyülekezeti munkában. És az egyház életének, sőt a társadalom életének is a középpontja a templom. Minden helyesen felépített társadalomnak a középpontjában a templom áll, a templomban pedig a középpontban az igehirdetés található. Nos, amikor Koncz Sándor föltérképezte az alsóvadászi gyülekezetet, megállapította, hogy tradicionális gyülekezet. Valóban, nagyon

erős tradíciókkal rendelkező gyülekezet volt, jól képzett lelkipásztorokkal a megelőző évtizedek során, akik erőteljesen építették is ezt a tradíciót. Koncz Sándor, amikor kitzte a maga igehirdetési célját a gyülekezetben, úgy foglalt állást, hogy nem a tradíciónak a leépítése a cél. A tradíció alkalmas keret. Már csak azért is, mert a történelmi helyzet nem is engedi meg a tradíció leépítését. A tradíció leépítése egy ilyen történelmi helyzetben, ilyen ellenséges körülmények között, nyilvánvalóan a gyülekezet felbomlását gyorsítaná meg. A tradíció tehát alkalmas keret, hogy az Evangéliumot benne elhelyezzük. Tradíció és Evangélium tehát az ő mindennapi igehirdetésében az alapvető kiindulási pont. Hangsúlyozom tehát, tradíció és evangélium, a kettő együtt elviseli egymást. A tradíció a keret, és az Evangélium a tartalom.

Döntő fontosságúnak tartotta az Evangélium hirdetése mellett az aktuális tanítást is. Számára, ahogy ezt az egyik tanulmányában ki is fejtette, az igehirdetés Isten igéjének a jelenvalóvá tétele, vagyis mindenképpen modern. Modern, vagyis újszerű és időszerű. Ugyanakkor az igehirdetés – tehát Isten igéjének a jelenvalóvá tétele, miközben újszerű és időszerű – mindennapi is, vagyis életszerű. Nagyon fontosnak tartotta e jellemzők kiemelésére az igehirdetésben az illusztrációt. Írt is erről egy tanulmányt, *Igehirdetés és illusztráció* címmel. Ismerjük az igehirdetés hosszú történetét, és itt most kénytelen vagyok némi történelmi kitekintésre. Közismert dolog, hogy formai tekintetben az az igehirdetés, amit lényegében ma is gyakorolunk a református egyházban, a reformációnak a gyümölcse. Nem mintha a reformáció előtt nem lett volna igehirdetés, hiszen mondjuk

Aranyszájú Szent János prédikációi még ma is frissek és elevenek. De mégis, formai tekintetben a reformáció kora alakította ki a református egyház mai igehirdetési gyakorlatát. Nagy hatással volt rá maga a humanizmus is, mert a forma lényegében a humanista beszédnek a szempontjai szerint alakult. A reformátori igehirdetés vagy a reformáció korának az igehirdetése egy rendkívül pontosan és szabályosan felépített formát öltött magára. Ebbe a formába került be a reformátori tanítás, lényegében az Evangéliumnak a hirdetése. Ez a tartalom nem feszítette szét a formát, és a forma nem nyomta el a tartalmat. Az egyháztörténet folyamán – elsősorban a pietisták – akkor támadták ezt a formát, amikor fokozatosan kezdett eltűnni belőle az Evangélium. Igyekeztek hát leépíteni ezt a formát, aminek következtében viszont egy nagyon sajátos helyzet állt elő: az igehirdetésből, tehát a forma és tartalom összefüggéséből, amit a reformáció alakított ki, lényegében bizonyágtétel lett. Ilyen értelemben akár laikus bizonyágtétel is lehetett. Koncz Sándor, miközben nagyra becsülte például Spurgeon igehirdetését, nem követte a pietizmusnak ezt a fajta törekvését. Számára az igehirdetésben a forma nagyon fontos és elhanyagolhatatlan tényező volt. A forma minősége meghatározza az evangéliumi tartalom közvetítésének minőségét. Az volt az álláspontja, hogyha formailag rossz minőségű egy prédikáció, kevésbé alkalmas a gyülekezet megszólítására. A gyülekezetnek a figyelmét ugyanis a formai elemekkel le lehet kötni, a formai elemekkel oda lehet kapcsolni a tartalmi elemhez, az Evangéliumhoz. Épp ezért Koncz Sándor számára az illusztráció nagyon fontos, kiemelten fontos volt.

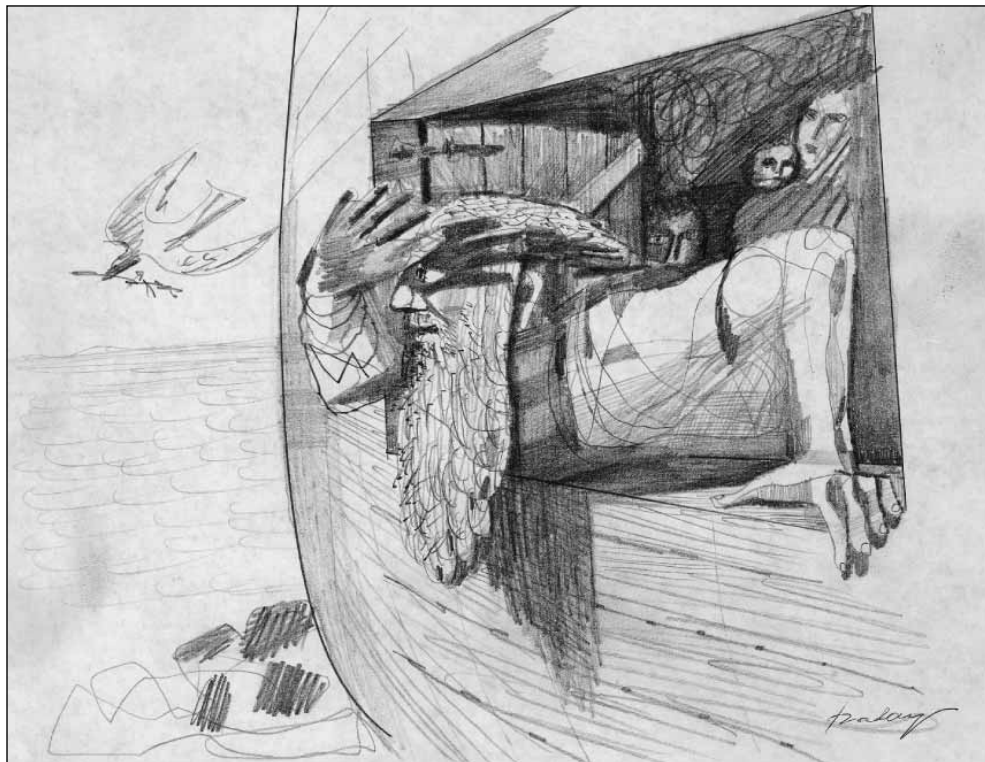
Ha valaki olvassa az ő igehirdetéseit, látja, hogy az illusztráció át meg átszövi a prédikációit. „Az illusztráció – mondja ő – az ige iránti érdeklődést felkelti és fokozza, az ige igazságának megtartását mélyíti.” Természetesen tud arról, hogyha önálló szerepet kezd játszani az illusztráció, annak megvannak a veszélyei. Kicsit humorosan azt írja, hogy még mindig jobb, ha csak az illusztrációt viszik a hívek magukkal, mintha nem visznek semmit haza a prédikációból. Tehát ismeri a veszélyét az illusztrációnak, ennek ellenére nagyon következetesen alkalmazza. Hadd illusztráljam ezt igehirdetésének egy rövid szakaszával! Az 1957 karácsonyán, úrvacsorai istentiszteleten elmondott prédikációjából idézek. A textusa Máté 22b. „Azért jöttünk, hogy tisztességet tegyünk Jézusnak.” „Tisztesség Jézusnak. Életünk vágyával a megváltás után, lelkünk gyászával bűneink miatt, azért jöttünk ma ide mindnyájan, hogy Jézusnak tegyünk tisztességet. Ez a drága szó, és ez a megszabadító élet, hogy Jézus az anyaszentegyház nagy gyémántja, gyülekezetünk csillogó ékszere. A londoni koronázási ékszerek között egykor kíváncsisággal szemléltem a világ legnagyobb gyémántját. Azt is mondják róla, hogy amikor még nem volt villany, a király úgy készült a vacsorára, hogy kivette a koronából, maga elé tette, és annak a fényénél étkezett. Mi most kivesszük a Biblia királyi dolgai közül a Jézust jelentő nagy gyémántot, és annak fényénél készülünk karácsonyra és úrvacsoravételre. Azért tesszük ezt, hogy Jézus, a nagy gyémánt életünk gyémántjává váljék. Ma a gyémánt nem mint koronázási ékszer ér leg többet, hanem mint ipari gyémánt; finomgépek és -műszerek csiszolására használják, és a hétköznapivá vált

ipari gyémánt, milliók, szinte milliárdok számára jelent mindennapi munkát és kenyeret. Hogyan lesz Jézus, ez az ünnepi, királyi nagy gyémánt életünk iparában mindennap gyémánt? Hogyan fényesíti meg ez az elérhetetlen ékszer karácsonyi vacsoránkat és vele együtt a készülő úrvacsorát? Hogyan lesz a mi öröklétünk alapja a hétköznapjaink tápláléka? Úgy, hogy tisztességet adunk neki. Tisztességet adunk azért, mert ő a legöregebb testvér. Emlékezzünk csak kegyelettel arra, hogy most nem régen mennyi szeretettel drukoltunk, vajon az öreg Pazar bácsi, aki egész életében makk-egészséges volt, meggyógyul-é, hogy megérje a 100. életet. Már szinte magunk előtt láttuk azt a kedves családi és gyülekezeti alkalmat, amikor 100

éves születésnapot ünneplünk. Pazar bácsi nem érte meg. De mi most itt vagyunk, a mi legidősebb testvérünk, Urunk születésnapján, és benne nem csak az 1957 éves testvért, hanem az örökéletű testvérben a testvérünké lett örök megváltót tiszteljük.”

Nos, hát így szólt az ige, az alsóvádaszi mindennapokban. Ebben a nagyon sajátos formában, tradicionális keretben szólalt meg az Evangélium.

Azt is írja ebben a tanulmányában Koncz Sándor – és ez rá jellemzően erősen szarkasztikus megállapítás –, hogy van olyan lelkipásztor, aki már befejezte az igehirdetést, de nem találja a végét. Én most gyorsan véget vetek az előadásomnak, nehogy ugyan ebben a helyzetben találjam magam. Köszönöm szépen a figyelmet.

SZALAY LAJOS | NOÉ KINÉZ A BÁRKÁBÓL